

DEMOKRAT PARTİ YÖNETİMİNDE EKONOMİK POLİTİKALAR

Atiye EMİROĞLU* - Nezahat KOÇYİĞİT** - Senem KESİCİ***

Özet

Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Celal Bayar Cumhuriyet Halk Partisi'nin bünyesinden ayrılarak 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi kurmuş ve DP kurulduktan kısa bir süre sonra Türkiye genel seçimlere gitmiş, ancak bu seçimlerde DP başarı gösterememiştir. DP'nin asıl başarısı 1950 seçimlerinde olmuş, bu başarı 1954 ve 1957 seçimlerinde de yenilenmiştir. DP, iktidarı 1950 seçimlerinde devraldıktan sonra on yıl süreyle bu görevde kalmayı başarmıştır.

Bu çalışmada Adnan Menderes Dönemi Türkiye Cumhuriyeti Devleti ekonomik yapısı ve bu politikanın hayata yansıtılması devletçilikten liberalizme geçiş süreci bağlamında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Adnan Menderes, Demokrat Parti, Maliye Politikaları.

ECONOMIC POLICIES OF DEMOCRATIC PARTY GOVERNMENT

Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü and Celal Bayar, had left Cumhuriyet Halk Partisi [Republic and Community's Party, (CHP)] and established Demokratik Parti [Democratic Party, (DP)], on January 7, 1946. Shortly after establishment of DP, Turkey went through general elections, but DP could not be successful. DP achieved success at 1950 elections, and this success was renovated at 1954 and 1957 elections. After coming to power at 1950 elections, DP managed to stay in this position for ten years.

In this study, the economic structure of the Republic of Turkey during Adnan Menderes period and reflection of these policies to life, have been studied, within the context of transitional period from etatism to liberalism.

Key Words

Adnan Menderes, Democratic Party, Fiscal Policies.

* Okutman, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Ermenek MYO., Karaman/Türkiye. aemiroglu@kmu.edu.tr

** Öğretim Görevlisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Ermenek MYO., Karaman/Türkiye. nyildiz@kmu.edu.tr

*** Gazi Üniversitesi, Ankara/Türkiye. senem_edr@hotmail.com

GİRİŞ

Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Celal Bayar Cumhuriyet Halk Partisi'nin içerisinde bir muhalefet grup oluşturmuşlar ve CHP'nin bazı uygulamalarına karşı gelerek isteklerde bulunmuşlardır. Bu isteklerin hazırlandığı belge tarihte "Dörtlü Takrir" olarak adlandırılmıştır. Bu takrirden kısa bir süre sonra Demokrat Parti kurulmuştur.

DP, kurulduktan kısa bir süre sonra Türkiye genel seçimlere gitmiş, ancak bu seçimlerde DP başarı gösterememiş, DP'nin asıl başarısı 1950 seçimlerinde olmuştur. Bu başarı 1954 ve 1957 seçimlerinde de yenilenmiştir.

CHP'den daha liberal bir ekonomi anlayışına sahip olan DP iktidara geldikten sonra; halkın, büyük toprak sahiplerinin ve savaş dönemi zenginlerinin desteğini alarak Türkiye'yi çağdaş medeniyetler seviyesine ulaştırmayı amaçlamıştır. Böyle bir ekonomik kalkınmayı sağlamak için o dönemde dış yardıma ihtiyaç duyulmuş, bu bağlamda Truman Doktrini ve Marshall Yardım Programı doğrultusunda ABD'den ekonomik yardımlar alınmıştır. Bu yardımları iyi değerlendirmek isteyen DP; tarımda, sanayide ve ticarete önemli çalışmalar gerçekleştirmek istemiştir. Ekonomide bireysel teşviki artırmak için üreticilere büyük miktarlarda düşük faizli krediler vermiştir. Adnan Menderes'in bizzat isteği üzerine DP'ye gelen ve Maliye Bakanı olan Hasan Polatkan ise çoğu defa esnafların ayağına kadar gidip onları fabrika kurmaları için teşvik etmiştir. Aynı zamanda bir çiftçi olan Adnan Menderes tarıma önem vermiş ve Türkiye için tarımın hayati bir değer olduğuna inanmıştır. Bu düşünce tarzından hareketle Türkiye'de tarım alanında önemli atılımlar gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Tarımı geliştirmek için yurtdışından zirai ilaçlar, kaliteli tohumlar, çok fazla sayıda traktör getirilmiş; bataklıklar kurutulup tarım alanlarına çevrilmiş, sulama yapabilmek aynı zamanda enerji üretebilmek için çok sayıda baraj açılmıştır. Bütün bu çalışmalar gibi sanayi alanında da önemli adımlar atılmak istenmiştir. Bireysel teşvik kredileriyle şeker, çimento, kumaş ve iplik fabrikaları kurulmuştur.

1. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ

1.1. Partinin Kuruluşu: 1945 Haziran'ının 11. günü CHP Genel İdare Kurulu son derece önemli bir toplantı yapmıştır. CHP Genel İdare Kurulunun toplantısının konusu kurula verilmiş olan ve bir gün sonra grup toplantısında konuşulacak olan bir takrirdir. Takririn altında dört imza vardır. Bu imzalar; Celal Bayar, Refik Koraltan, Adnan Menderes, Fuat Köprülü'ye aittir. Bu dört CHP'li milletvekili bazı kanunların tādilini ve CHP tüzüğün-

de birtakım değişiklikler yapılmasını istemiştir. Bu istekler, memlekette esen yeni liberalleşme havasının paralelinde olmuştur.¹

Bu “Dörtlülük Takrir” üzerine iki farklı görüş ortaya atılmıştır. Bir görüşe göre, takrir ortalas edilmeli ve geri aldırılmalıdır. Diğer görüşe göre, takrir parti içerisinde ayrımcılık oluşturduğu için buna müsamaha gösterilmemeli ve eski yöntemlerle takririn çıkardığı ses susturulmalıdır.

Ama İnönü’nün görüşü bütün görüşlerden farklı olmuştur. O, rejimin liberalleştirilmesi gerektiği görüşünü savunmuştur. Bunun için de başka bir parti kurulmalı ve bu parti CHP’ye muhalefet etmelidir. Bu görüş çerçevesinde İnönü, “Dörtlülük Takriri” sunanlara şöyle demiştir: “Bunu parti içinde yapmasınlar. Çıksınlar, karşımıza geçsinler, teşkilâtlarını kursunlar ve ayrı bir parti olarak mücadeleye girsinler.”²

Demokrat Parti 7 Ocak 1946’da resmen kurulmuştur. DP’nin başkanlığına seçimle Celal Bayar getirilmiştir. Partinin süratle gelişmesinde Bayar’ın, İttihat ve Terakki’den beri devam eden hizmetlerinin, Cumhuriyetin kuruluşundaki iktisadi hareketlerin başında oluşunun, Kuva-yi Milliye’deki çalışmalarının, kişiliğinin büyük payı olmuştur. Bu süratli gelişme CHP iktidarını endişeye sevk etmiştir.³ Basın, bu kuruluşa büyük yer vermiş, yeni partinin programı ve liderinin demeçleri geniş ölçüde yayınlanmıştır.⁴ Nitekim CHP çok partili bir sisteme geçildiğini ve karşısında ciddi, şakaya gelmeyen bir muhalefet partisinin bulunduğunu yavaş yavaş fark etmiştir.⁵

1.2. 1950-54 Dönemi Demokrat Parti: DP kurulduktan sonra 1946 seçimleri olmuş, bu seçimlerden sonra CHP iktidar parti olarak TBMM’de ön saflarda yerini almıştır. Ancak 1946 seçimlerinde usulsüzlükler yapıldığı iddia edilmiş, bu iddia 1950 seçimlerine kadar bir çıg gibi büyümüştür. Muhalefet bu süreçte yeni seçim sisteminin getirilmesi için iktidar partiye sürrekli baskı yapmış ve eleştirilerde bulunmuştur. DP’nin amacı demokrasiyi tam manasıyla gerçekleştirmek ve seçimlerde yeni usulsüzlüklerin olduğu iddialarına yer vermemektir. CHP sonunda seçim sistemini değiştirme kararı almıştır. Böylece 7 Şubat 1950’de meclise, görüşölmek üzere yeni seçim tasarısı sunulmuştur. Temel ilkeleri bakımından oldukça demokratik olan bu tasarıda; seçimlerin gizli oy açık tasnif şeklinde ve adli teminat altında yapılmasını öngören ilkeler yer almış, seçimlerin yansız bir şekilde gerçekleştirilmesi için Danıştay ve Yargıtay üyelerinden oluşan Yüksek Seçim Kurulunun oluşturulması ön görölmüştür. Bunların dışında partilere devlet radyosunda propaganda konuşması yapma olanağı eşit bir biçimde sağ-

¹ Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, Milliyet Yayınları, Ankara, 1970, s. 22.

² Toker, **age.**, s. 90-92.

³ Baha Akşit, **Celal Bayar**, İstanbul, 1987, s.14-16.

⁴ Cem Eroğul, **Demokrat Parti (Tarih ve İdeolojisi)**, Sevinç Matbaası, Ankara, s. 12.

⁵ Toker, **age.**, s.124.

lanmaya çalışılmıştır.⁶ Seçim Yasası Kanunu, DP'nin uzun zamandan beri arzu ettiği şekilde 16 Şubat 1950 tarihinde 5545 sayılı kanun ile yürürlüğe girmiştir.⁷

1950 seçimleri, 14 Mayıs'ta yapılmıştır. 1950 seçimleri şaşırtıcı olmuştur. Bazı seçim bölgelerindeki kısmî başarıların haricinde CHP korkunç bir hezimate uğramıştır. Hükümetin ve Meclisin ileri gelen şahsiyetlerini silip süpüren müthiş bir bozgun manzarası görülmüştür. Kabinedeki bakanlardan sadece üçü tekrar milletvekili seçilebilmiştir. İnönü'nün bile memleketi Malatya'dan seçilebilmesi kuşkuyla karşılanmış, o zamanki söylentilere göre, alınmış olan bütün tedbirlere rağmen, sandıktan çıkması bazı usulsüzlüklerle olmuştur.⁸

Seçim hâkim kontrolü altında gizli oy, açık tasnif şeklinde yapılmış ve DP büyük bir çoğunlukla seçimi kazanmıştır. DP 396, CHP 68 milletvekili çıkarmıştır.⁹

Mayıs sonuna doğru milletvekilleri Ankara'ya doğru gelmişler ve Büyük Millet Meclisi her zaman yapılagelen törenle açılmıştır. Cumhurbaşkanı seçiminde Celal Bayar 400'den fazla oy alarak hemen oybirliği ile cumhurbaşkanı seçilmiştir. Refik Koraltan da Meclis Başkanlığına aynı şekilde getirilmiştir. Ertesi gün bakanlar kurulu listesi açıklanmış ve Menderes Başbakan, Köprülü ise Dışişleri Bakanı olmuştur.¹⁰

1950 seçimleriyle değişen sadece iktidar parti olmamıştır. Yeni kurulan iktidar parti bundan sonra on yıl sürecek bir iktidarlığı ellerinde bulunduracaklardır. Bu süre zarfında sosyal ve toplumsal alanlarda gerçekleşen değişikliğin yanı sıra ekonomi ve maliye alanlarında da büyük değişiklikler gözlenecektir. Nasıl Avrupa Devletleri aldıkları kredilerle gelişip ilerlemişlerse Türkiye de her ne kadar geç kalmış olsa da bu devletlerin yolundan giderek gelişip ilerleyebilir, anlayışı DP tarafından benimsenmiştir. Ancak DP, bu tür gözlemler ve karşılaştırmalar yaparken, tarihsel farklılıkları, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki ilişkileri, kapitalizmin temel işleyiş yasalarını ve niteliklerini gözden kaçırmıştır.¹¹ Adnan Menderes, dış kredilerle ilgili görüşlerini şöyle belirtmiştir: "*İngiltere, Fransa kredi yüzünden ve*

⁶ Tefvik Çavdar, *Türk Demokrasi Tarihi 1950 - 1995*, İmge Yayınevi, Ankara, 1996, s.16.

Nermin Abadan Ünal, "Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tarihi", *A.Ü.S.B.F. Yayınları*, Ankara, 1966, s.73.

⁷ *TBMMTD*, Devre: 8, O: 4, Cilt: 24, 16.02.1950, T.B.M.M. Basımevi, Ankara, 1950, s. 151-168.

⁸ Ali Fuad Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri Görüp Yaşadıklarım*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2006, s. 66.

⁹ Akşit, *age.*, s. 16.; *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1950, s.1 - 3.

¹⁰ Başgil, *age.*, s. 69.; *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1950, s.1.: "Demokrat Parti İktidarı Devir Aldı" Cumhuriyet Gazetesi'nde yer alan bu manşet gibi, bu tarihte çıkan diğer gazetelerde de bu şekilde manşetler yer almış ve DP'nin iktidarı kamuoyuna duyurulmuştur.

¹¹ Fikret Başkaya, *Az Gelişmişliğin Sürekliliği*, İmge Yayınları, Ankara, 1994, 106.

kredi sayesinde bugünkü seviyelerine gelmiştir. Bizim çeyrek asırdır yerinde saymamız onların (CHP'nin) bu sakin ve köhne düsturları yüzünden olmuştur."¹²

Demokrat Parti'nin 1950 seçimlerinde iktidara gelmesi, Türkiye'nin Batı ile bağlantısının kuvvetlenmesinde önemli bir unsur olmuştur. Ülkenin kuruluşundan beri yönetimde olan Cumhuriyet Halk Partisi'nden daha liberal bir ekonomi anlayışına sahip olan Demokrat Parti; halkın, büyük toprak sahiplerinin ve savaş dönemi zenginlerinin desteğini alarak yeri bir ekonomik kalkınma anlayışına sahip olmuştur. Böyle bir ekonomik kalkınmayı sağlamak için o dönemde dış yardıma ihtiyaç duyulmuş ve CHP döneminde ABD'den sağlanmaya başlanan kredi yardımları DP iktidarda olduğu sürede de devam etmiştir.¹³

1.3. 1954 Seçimleri ve Ekonomiye Genel Bakış: 1950 seçimlerinde tek başına iktidar parti olan DP, halkın güvenini ve sevgisini kazanmıştır. Böylece DP 1954 seçimlerinde daha büyük bir farkla iktidar partiyi olmayı başarmıştır. Yapılmış olan araştırmalar ışığı altında görülmüştür ki DP'nin bu şekilde yükselmesinin ana nedenlerinden biri, bu dönemde izlenen ekonomi politikaları ve bu politikalar sonucu halkın ekonomik refah seviyesinin yükselmiş olmasıdır.

22 Mayıs 1954'te kesinleşen seçim sonuçları, otuz sandalye daha kaybeden CHP'lilerden başka kimseyi şaşırtmamıştır.¹⁴ Seçimlerde CHP 31 sandalye kazanırken DP 505 sandalye kazanmıştır. Celal Bayar cumhurbaşkanı olmuş ve Adnan Menderes'i kabineyi kurmakla görevlendirmiştir.

1954 – 1955 arası Türkiye'nin ekonomi hayatında "Altın Çağ" dönemi olarak adlandırılmıştır. Ancak bu tarihlerden sonra ekonomi kötüye gitmeye başlamış, bu bağlamda 1955'ten sonra millî gelirin büyüme hızı belirgin bir biçimde yavaşlamıştır. Gittikçe artan enflasyon nedeniyle birtakım mallarda sıkıntılar ortaya çıkarken fiyatlar artmış, kuyruklar uzamaya başlamış ve bunun sonucunda karaborsacılık ortaya çıkmıştır. Hükümet, önlem olarak 1955 yılının Temmuz ayında, "Millî Koruma Kanunu'nu" sert bir şekilde tatbik etmeye başlamıştır.¹⁵

1.4. 1957 Ve Sonrası: DP, 1957 seçimlerinde istediği başarıyı elde edememiştir. Bunun sebepleri iki farklı görüş şeklinde değerlendirilmiştir. Bir görüşe göre; 1955 yılında Türkiye "Altın Çağ"ını yaşamıştır. Ancak bu tarihten sonra Türkiye'de görülen kuraklık ve ABD'nin destek kredilerini azaltması gibi nedenlerden Türkiye ekonomisi 1955'lere kadar göstermiş olduğu yükselişi bu tarihten sonra gösterememiştir bu ise DP'nin oy kaybetmesine

¹² Cumhuriyet, 28 Nisan 1954, s. 3.

¹³ Vildan Serin, *İktisat Politikası*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998, s. 4 – 6.

¹⁴ Başgil, *age.*, s. 96–96.

¹⁵ Ali Kuyaklı, *Türkiye'de Yönetimi Yeniden Düzenleme Çalışmaları Çok Partili Dönem: 1945–1963*, İstanbul, 1994, s. 96.

neden olmuştur. Diğer görüşe göre ise, DP 1954'ten sonra basına, üniversitelere, muhalefet partilerine ve yargı organlarına karşı yansıttığı, sert politikalar yanı sıra muhalefete oy veren Kırşehir ilini, ilçeye çevirmesi halkın gözünde DP yönetiminin zayıflamasına, güven ve otoritesini yitirmesine neden olmuştur. Bu durum karşısında halk, 1957 seçimlerinde tepkilerini demokratik bir şekilde sergilemişlerdir.

Nitekim 27 Ekim 1957 tarihinde gerçekleştirilen seçim sonucunda CHP 178 sandalye, DP 424 sandalye kazanmıştır.¹⁶

Adnan Menderes 1957 seçimlerinin sonuçlarını şöyle değerlendirmiştir: *"Kaybettiklerimizi eserlerimizle tekrar kazanacağız. Zaten kalacak olan eserlerimiz değil mi? Ne gam eğer günün birinde büsbütün kaybeder, iktidardan değil, hatta hayattan uzaklaşırsak! Eserlerimiz kalacak ve biz onlarla ebediyen yaşayacağız."*¹⁷

İsmet İnönü, bahar havası günlerinde, İzmir'den İstanbul'a giderken 12 Mart 1957 tarihinde Marmara Gezisinde gazetecilere şöyle demeç vermiştir: *"...Resmi menbalardan sermaye bularak teşebbüse geçmek hususunda Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi'ni fersah fersah geçmiştir. Ben bundan şikâyetçi değilim. Bugünkü kalkınma hareketi sadece bir edebiyat değildir. Aksine olarak çalışmak çok eser yapmak gayretidir. Elbet başarılı eserlerin kadri bilinecek ve Demokrat iktidar bu eserleriyle anılacaktır. Bir eser vücuda getirmenin güç olduğunu öğrenmişizdir. Tekrar edeyim: Demokrat iktidardan mühim ve kıymetli eserler, tecrübeler kalacaktır. Biz onları müdafaa edeceğiz. Yavaş yavaş hep beraber insaflı takdir ölçülerine doğru ilerleyeceğiz."*¹⁸

1957 - 1960 arası döneminde DP, ekonomik krizin içine girmiş, kredi dönemlerinin kısıtlanması yatırımların seviyesini düşürmüştür. Fiyatlar hızla artmış, çeşitli mallarda kıtlık yaşanmış, karaborsa baş göstermiştir. Ayrıca enflasyonu önlemek için; kredilerin ve yatırımların azaltılması yoluna gidilmiştir. Bu önlemler iş hacminin daralması, dolayısıyla işsizliğin artması sonucunu doğurmuştur.¹⁹ Bununla birlikte 1954 yılı sonunda başlayan kuraklığın yayılması memlekette, umumî bir kriz yaratmıştır.

Ekonominin bu şekilde iyice kötüye gitmesine karşılık Menderes, hala gelecekte umutludur. Fakat gelişmeler Menderes'in beklediği gibi olmamış ve 4 Ağustos 1958'de alınan kararlarla para arzını düşürmek, dış ticaret açığını azaltarak dış ödemeleri dengeli hale getirmek amaçlanmıştır. Bu kararlar enflasyonu durdurmak bakımından yerinde olsa bile sonuç olarak halkın sıkıntısını daha da artırmıştır. İşsizlik artmış, vergiler nedeniyle sabit

¹⁶ Türkiye İstatistik Yıllığı 1973, Ankara, 1974, s. 145.

¹⁷ Samet Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes*, İstanbul, 1967, s. 148-149.

¹⁸ Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi (Türkiye'de Parti Kavgalarının 2. cildi)*, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul, 1994, s. 288 - 289.

¹⁹ Jochan Kim, "Güney Kore ve Türkiye'de Askerlerin Siyasete Müdahalelerinin Karşılaştırılması", Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Siyasal Bilgiler Fak., 1993, s. 12.

gelirli halkın beli iyice bükülmüş, piyasadaki yokluk ve zamlar azalma yerine daha da artmıştır.²⁰

İlker Parasız ise bu dönemle ilgili şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: “4 Ağustos Kararlarının yürürlüğe girmesinden hemen önce ve sonra yani Temmuz – Kasım 1958 arasında hayat pahası normal enflasyona ek olarak %8.5 oranında yükselmiştir. Kuşkusuz bu durum enflasyonun sürdüğünü gösteren yeni bir kanıt değildi. Fiyatlardaki bu ani hızlı yükselme, bir yandan KİT’lerin finansman açıklarını gidermek için ürünlerine yapılan zamların, diğer yandan fiyat kontrollerinin kaldırılmasının, nihayet yapılan %236 oranındaki *de facto devalüsyona* bağlı olarak ithalatın pahalılaşmasının bir sonucuydu. Bir diğer deyişle ağustos ayından sonraki fiyat artışları önceki dönemdeki enflasyonist baskıları emici bir etki yaratıcı müdahaleler yapmaktaydı. Kuşkusuz bu durum ekonomideki reel para stokunun birdenbire daralmasına neden olmuştur.”²¹

2. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ EKONOMİ POLİTİKALARINA BAKIŞ

2.1. Demokrat Parti Öncesi Ekonomik Durum: Cumhuriyet’in ilk yıllarında Türkiye Cumhuriyeti Devleti ekonomik bağımsızlığını kazanma sürecine girmiştir. Ancak ülke ekonomisinin istikrarını ve halkın temel ihtiyaçlarının giderilmesini sağlayacak olan sağlık, ulaşım, eğitim-öğretim gibi faaliyetler çok geri kalmıştır. Ülke içi sermaye, uzun yıllar süren savaşlar nedeniyle büyük ölçüde tükenmiştir. Savaşlardan yeni çıkmış ve Osmanlıdan kalan 86 milyon altın lira gibi büyük bir borç yükünün ağırlığı hissedilmekte iken dış yardım umutları da zayıflamıştır.²² Bunun yanı sıra dış güçler ülkenin temel ihtiyaçlarını ve halkın yaşadığı zorlukları bildiklerinden mali yardımlar için yeni imtiyazlar şart koşmuşlardır. Bu şartlar altında ekonomik bağımsızlık kazanmak, bunun için de yabancıların tesirinden kurtulmak ulusallaşmak adına kaçınılmaz görünmüştür.²³

Nitekim bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de 1929 krizi sonrası devletçi, müdahaleci ve korumacı politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Otarşi bir ekonomi ile 1929’dan itibaren uygulamaya koyduğu planlar sayesinde büyük buhranlardan kurtulan Sovyetler Birliği’nin göstermiş olduğu performans ve ilerleme, devletçiliğe geçişi etkileyen diğer bir dış etken olmuştur. Devlet, 1930 yılından sonra kapalı bir ekonomik politika izlemeye

²⁰ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, AFA Yayınları, İstanbul, 1996, s. 172.

²¹ İlker Parasız, *Türkiye Ekonomisi 1923’den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1998, s. 121 – 122.

²² Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, Cilt: 3, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1966, s.349.

²³ Necdet Serin, “Türkiye’nin Sanayileşmesi”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1963, s. 1-5.

ve devletçiliğe yönelmeye başladığından Türkiye'nin iktisat tarihinde 1930'lu yıllar "Devletçilik" dönemi olarak adlandırılmaktadır.²⁴

Türkiye'de 1930 yılından itibaren (1938 hariç) sürekli olarak sağlanan dış ticaret fazlasının Cumhuriyet Tarihi boyunca kaydedildiği son yıl 1946 olmuştur. Bu yıl ihracat yaklaşık % 30 arttırılmış ve ithalatta % 20'yi aşan yükselmeye rağmen 100 milyon dolar dolayında dış ticaret fazlası elde edilmiştir. Ancak 1947 yılında ithalat oranı % 100'ü aşmış, ihracat sabit kalmış ve bu yıl kronik dış açıkların başlangıcı olmuştur. 1946'da büyük oranda sağlanan dış ticaret fazlasına rağmen, 1946 – 1953 yıllarında dış ticaret açığı toplam olarak 500 milyon dolara ulaşmış ve bu açıklar ABD yardımları ve dış kredilerle kapatılmıştır. Sermaye birikim oranı milli hâsılanın ortalama olarak % 10,5'ine yükselmiş, ancak birikimin % 18'i dış kaynaklarla finanse edilmiştir.²⁵

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na girmemiş ancak savaştan etkilenmiş ve savaş ekonomisiyle idare edilmiştir. Önceki dönemde hızlanan büyüme ve sanayileşme, toplumsal yapıda savaş zenginleri diye adlandırılan kesimler, toplumsal barışı zedeleyecek bir konuma gelmiştir.²⁶

Ayrıca II. Dünya Savaşı sonrası dönem, Türkiye ekonomisinin uluslararası ekonomik düzenlemelere duyarlılığının arttığı ve Devletçilik uygulamasının gevşetildiği bir dönem olarak nitelendirilmiştir. Türk Ekonomisi 1930 – 1940 arasındaki yıllarda, dış ekonomik dünyaya kapalı kalmıştır. Büyük buhran ve II. Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik şartlar, Türk Hükümetlerinin Devletçilik tercihlerinde etkili olmuşsa da, savaşın bitişini takiben dünya genelinde beliren değişimler, Türkiye'yi dışa açılmaya mecbur kılmıştır.²⁷ Cihan savaşı sonrası beliren en önemli değişimler ülkeler arası ekonomik işbirliği, dünya ticaretini geliştirme ve bunun müesseseleştirilmesi olmuştur. Nitekim savaşın bitimine yakın toplanan Bretton Woods Ekonomik Konferansı'nda dünya ekonomik ilişkileri, dış ticareti düzenlemek ve gümrük, para kredi sorunlarının gidermek amacıyla Dünya Bankası IMF'nin temelleri atılmıştır.²⁸ Dünya savaşından sonra dünya genelinde uygulanmaya konulan başlıca iki proje, Türkiye ve Türkiye gibi birçok ülke açısından, bugünkü ekonomik ilişkiler ve yürütülmekte olan politikaların zeminini hazırlamıştır. Truman Doktrini ve Marshall Yardımı olarak adlan-

²⁴ Ali Coşkun, "Türkiye'nin ilk Yıllarında Türkiye Ekonomisi", Atatürkçü Düşünce Dergisi, Sayı: 4, Kasım 2003, s.73.

²⁵ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi: 1908 – 2002*, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s. 102.

²⁶ Erol Manisalı, *İktisat Politikası: İlkeler ve Uygulamalar, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923–1978)*, Akbank Kültür Yayınları, İstanbul, 1980, s.89.

²⁷ Gülten Kazgan, *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1985, s.296.

²⁸ Ahmet Kılıçbay, *Türk Ekonomisi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1994, s. 102 – 103.

dırılan bu projeler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında süper gücü olarak ortaya çıkan ABD'nin ürünü olmuştur.²⁹

Türkiye, 1947 yılından itibaren Truman Doktrini ve 1948'den sonra Marshall Yardım Programı doğrultusunda ABD'den ekonomik yardım almaya başlamıştır.³⁰ ABD tarafından Türk Ekonomisi'ni incelemek için gönderilen uzmanlara göre, tarımsal ürünlerin arttırılması ve tarımın dış pazara açılması gerekliliği vurgulanmıştır. Bunun için tarımda makineleşme ve karayollarının yapımının hızlanması şartı vurgulanmıştır.³¹

Türkiye, savaş sonrası uluslararası dengede Batı Bloku içinde yer almak için savaş sırasında sürdürdüğü tarafsızlık politikasından sıyrılmıştır. Batıda yapılan antlaşmalarda ve kurulan tüm siyasal, ekonomik ve savunma örgütlerinde yer alma çabası içinde olmuştur. Türkiye, savaş sonrası dönemin uluslararası ekonomik rejiminin belirlenmesi amacıyla toplanan Bretton Woods Konferansı'na da katılmış, bu konferansta kurulmaları kararlaştırılan yeni uluslararası ekonomik iki temel kuruluşa - Uluslararası Para Fonu ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası veya kısacası Dünya Bankası - üye olmuştur.³²

Türkiye, savaş sonrası Batı'da kurulan diğer kuruluşlar olan Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EECD, daha sonra OECD) ve Kuzey Atlantik Paketi (NATO)'na sırasıyla 1948'de ve 1952'de üye olmuştur.³³

2.2. Demokrat Parti'den Sonra Türkiye'nin Ekonomik Durumu: Türkiye'de 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan serbest seçim sonucu Demokrat Parti oylarının %53,3'ünü alarak iktidara gelmiştir. Bu da Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçişi sağlamıştır. Nitekim bu değişim, Türkiye'de hem ekonomik ve hem de mali alanlara yansımıştır. Ekonomik olarak yirmi yıldır izlenen devletçi, korumacı ve kendi kendine yeten politikalardan vazgeçilmiş, dönemin ilk yıllarında ithalat büyük ölçüde liberalleştirilmiştir. Türkiye'nin 1947'de Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonuna (IMF'ye) üye olması ve 1950'lerin başında oldukça liberal bir iktisat politikası uygulaması, Türkiye'ye sağlanan dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarında önemli artışlar sağlamıştır.³⁴

Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasının, Türk Hükümeti ile işbirliği içinde hazırlamış oldukları ve Barker Raporu olarak bilinen raporun ise

²⁹ Yavuz Güler, "II. Dünya Harbi Sonrası Türk Amerikan İlişkileri (1945 – 1950)", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt. 5, Sayı: 2, 2004, s. 220.

³⁰ Tezer Öçal, *Türkiye Ekonomisi*, Savaş Yayınevi, Ankara, 2005, s. 44.

³¹ Yakup Kepenek, *Türkiye Ekonomisi*, Teori Yayınları, Ankara, 1990, s. 33.

³² Hüseyin Şahin, *Türkiye Ekonomisi (Tarihsel Gelişimi – Bugünkü Durumu)*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2006, s. 98.

³³ Öçal, *age.*, s.44.

³⁴ Mehmet Palamut ve F. Giray, "Cumhuriyetten Günümüze Yaşanan Mali Krizler ve Politikalar", *Yeni Türkiye*, Eylül – Ekim 2001, s. 26-27.

DP'nin ekonomi siyasetini belirlemede önemli derecede etkisi olmuştur. Bu bankanın başkanı olan James M. Barker başkanlığı altında 18 Haziran 1950 tarihinde Türkiye'ye gelen on beş kişilik bir inceleme kurulu, yerel incelemeler yaparak sözü edilen raporu hazırlamışlardır.³⁵ Bu rapor, "Türkiye Ekonomisi Kalkınma Programı İçin Tahlil ve Tavsiyeler" adını taşımıştır. Menderes hükümetinin sanayileşmeyi finanse edebilmek için Dünya Bankası kredilerinden faydalanabilmek amacıyla kendi ricası üzerine oluşturulan rapor adeta ekonomik politikanın temel taşı haline gelmiştir.³⁶ Nitekim bir rehber halinde yayınlanmış olan raporun kendisinde dahi Türkiye'nin ekonomik kalkınma programının temelini oluşturduğuna ve bir yatırım programı tavsiye ettiğine dair açıklamalar vardır.³⁷

1951 Haziran ayında Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a sunulan Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası Raporu'nda Türkiye ekonomik politikasının eleştirilen yönleri şöyleydi:

"1- Tarımı ihmal etme pahasına endüstriyi geliştirmeye kuvvet vermekten doğan, ekonomik dengesizlik,

2- Devletçilik ilkesinin hükümetin omuzlarına bir yük yüklemesi ve özel teşebbüsün cesaretini kırması,

3- Teknik elemanların yokluğu,

4- İdari mekanizmanın işleyişindeki yetersizlik,

5- Yatırımları düzenleyecek ayrı bir mekanizmanın bulunmaması, enflasyonun sermayenin serbestçe el değiştirmesini önlemesi ve satın alma gücünün gelişmesine engel olması."³⁸

Raporu oluşturan heyetin sanayileşmeye yönelik tavsiyeleri ise şu şekildedir:

"1- Endüstriyel gelişme ve ilerleme açısından gelecek vaat eden alanlar önem sırasıyla;

a) Tarım ürünleri işleyen endüstri dalları,

b) Hafif makine, madeni eşya ve alet imalatı,

c) İnşaat malzemeleri,

d) Deri işleri,

e) Tahta işleme,

f) Hafif kimya maddeleri imalatı,

g) Seramik ve çömlekçilik,

h) Köy el sanatları,

³⁵ Cumhuriyet, 19 Haziran 1950, s. 1 – 4.

³⁶ Kenan Mortan, *Geçmişten Geleceğe Kalkınma Arayışları*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1987, s. 31; Gürel Tüzün, "1950 – 1960 Döneminde Sanayileşme", Makine Mühendisleri Odası Kongresi, Ankara, 1977, s. 67.

³⁷ Ali Esen Minkari, *1950 – 1960 Yıllarında İktisadi Kalkınma ve Gelişme*, Demokratlar Kulübü Yayınları, Sayı: 6, Ankara, 1992, s. 9.

³⁸ Feroz Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Açıklamalı Kronolojisi (1945 – 1971)*, Bilgi Basımevi, Ankara, 1976, s. 85.

2- Bu tür cetvelde normal olarak dokuma endüstrisi yer alabilirse de hükümetin bu alanda yeni yatırımları onaylamadan önce toplam üretim kapasitesine olan ihtiyacı saptamak üzere dikkatli bir inceleme yapması gerekmektedir.

3- Her çeşit lüks maddeleri üreten sanayi dallarıyla ağır makine ve madden ürünleri, ağır kimya selüloz ve kâğıt endüstrileri geliştirilmelidir.

4- Kimyevi gübrelerin özellikle fosfatın ülkede ekonomik fiyatlarla ve önemli miktarda üretilip üretilmeyeceği konusunun saptanması için araştırma yapılmalıdır. Bundan olumlu sonuç alınması durumunda bu alanlara yatırım yapılması uygun olur.

5- Devletin kendi endüstriyel yatırımlarının planlaştırılmasında ve özel endüstriyel yatırımlara etkili olan ekonomik ve mali politikanın formüle edilmesinde bir tercih sıralarına uyulması gerekmektedir.

6- Devlet şimdiki yatırım programını bu tavsiyelerin ışığı altında yeniden gözden geçirmeli ve isabetli olan hallerden ayarlamalar yapmalıdır.

7- Gerek devlet girişimleri, gerekse özel girişimler için zorunlu olan genel araştırma inceleme ve bilgi verme hizmetlerini yerine getirmek üzere Ekonomi ve Ticaret Bakanlığında bir Endüstriyel Sürüm Dairesi kurulmalıdır.

8- Devlet girişimlerinin ürünlerini tüketici ihtiyaçlarına uydurmalari mal ve hizmetlerini verimli bir ticari işletme anlayışıyla çelişkiye düşmeyen asgari fiyatlar üzerinden satmaları genel bir prensip olarak kabul edilmelidir. Buna göre fiyatların maliyetle çok yakından ilişkilendirilmesi ve stokların tüketici taleplerine bağlanması gerekmektedir.³⁹

Ayrıca raporda, özel girişimin gelişmesini teşvik için devlet işletmeciliğinin sınırlandırılması, buna karşı yabancı sermayeyi özendirerek özel kesim ile dış ülkelerdeki firmalar arasında ikili ilişkilerin geliştirilmesi önerilmiştir.⁴⁰

Bu eleştirileri dikkate alan DP tarıma, köylüye ve çiftçiye önem vermiş, bireysel girişimciliği özendirme amacıyla teşvik politikaları uygulamaya başlamıştır.

Bu bağlamda Demokrat Parti'nin iktidara geldiği ilk dönemlerde en dikkat çekici olay serbestlik havası ile birlikte Türkiye'ye gelen traktörlerin inanılmayacak biçimde artmasıydı. Tarıma ciddi yatırımlar yapılmış ve sübvansiyonlar verilmiştir. Bütün bunlar tarımda kullanılan toprakların tarihte görülmeyecek biçimde artmasına ve bununla beraber tarımsal üretimin hızla yükselmesine neden olmuştur. Bir hesaba göre daha önce yalnız

³⁹ Mortan, *age.*, s.31.; Tüzün, *age.*, s. 33 – 35.

⁴⁰ Cezmi Sevgi, *Sanayileşme Sürecinde Türkiye ve Sanayi Kuruluşlarının Alansal Dağılımı*, Beta Basımevi, İstanbul, 1994, s. 58.

% 18'i ekili olan tarım alanı, yeni dönemde birkaç yılda iki katına çıkarılmıştır. Olay yalnız daha fazla toprak kullanılması olmamıştır. Haşeratla mücadele, tohum ıslahı, sulama vb. önlemler ABD tarafından desteklenmiş ve bu konularda ciddi kurumlar faaliyete başlamıştır. 1950'li yıllarda tarım üretimi her yıl % 3,3 artmış, ayrıca hızlı kara yolları yapımı küçük topluluklarda yaşayıp çalışanların ortak ve merkezdeki pazar ekonomisine bağlanmasına yardımcı olmuştur. Ekonomideki canlanma yalnız tarımda olmamış, o yıllara kadar ülkedeki sermaye birikimi yani altyapı yatırımları (yollar, barajlar), makine teçhizat ve binalar için her yıl sarf edilen paralar milli gelirin % 10'u dolaylarındayken bu rakam % 15'lere doğru çıkmıştır. Tabii bununla yok düzeydeki sanayide ciddi kıpırdamalar olmuştur. Altın – döviz (yabancı para) stoklarının artması ve Marshall yardımıyla giren paralarla sanayinin ara malları ithali mümkün olmuş, özel teşebbüse imkân tanınmasıyla sanayi kurmak kolaylaşmıştır.⁴¹

İç piyasadaki genişlemede hükümetin uyguladığı liberal dış ticaret politikasının ve genişlemeci para ve maliye politikalarının da önemli rolü olmuştur. Öte yandan, 1956'ya kadar ithalatta bir darboğaz ile karşılaşılma- mıştır. İhtiyaç duyulan ara ve yatırım malları aksamadan temin edilebilmiştir. Bu sayede sanayide arka arkaya yüksek büyüme oranları gerçekleştirile- bilmiş, 1952 – 1957 döneminde sanayinin yıllık ortalama büyüme hızı %12,5 gibi rekor sayılacak bir düzeye ulaşmıştır.⁴²

DP zamanındaki gelişmelerden biri de temel yapı yatırımları olmuştur. Özellikle tek parti döneminde demiryolu alanına ağırlık verilip kara yolları ihmal edilirken DP döneminde de karayolu ve köprü yatırımlarına öncelik verilmiştir.

Ayrıca bu dönemde sanayi alanındaki gelişmeler de oldukça önemlidir. Bunlardan başlıcaları: İhraç sanayi, şeker, çimento ve dokuma dallarında gerçekleştirilmiş, özellikle demir ve bakır cevheri üretimi artırılarak büyük gelişmeler kaydedilmiştir.⁴³

Bu dönemin en belirgin özelliklerinden biri özellikle şeker ve çimento sanayinde meydana gelen önemli değişimlerdir. Şeker üretimi, yeni açılan 11 fabrikanın üretime geçmesi sonucunda 1956 yılına geldiği zaman 365.000 tonu bulmuş, çimento üretimi ise yeni açılan on fabrika sayesinde 330.000 tondan 1960 yılında 1.700.000 tona yükselmiştir. On yıllık dönem

⁴¹ Zeyyat Hatipoğlu, *Özet İktisat Bilimi Türkiye İktisadı ve Bunlara Değişik Yorumlar Getiren Yaşam*, Beta Yayınları, İstanbul, 2008, s. 65 – 69.

⁴² Şahin, *age.*, s. 98 – 99

⁴³ Gül Tuba Dağcı, *Osmanlıdan Cumhuriyete Ordu Siyaset İlişkisi 27 Mayıs 1960 Darbesi*, İligi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 32–33.

içinde dokuma sanayinde de % 300'e yakın bir artış gözlenmiştir. Tezgâh sayısı 1950'de 5.519 iken, 1960 yılında 15.820'yi bulmuştur.⁴⁴

Sanayinin gelişmesine paralel olarak enerji sektöründeki gelişmeler de dikkati çekmektedir. Nitekim yapımına 1950 yılından itibaren başlanan Girvelik (Erzincan), Defne (Harbiye), Durucasu (Amasya), Sarıyer Barajı (Ankara), Seyhan Barajı (Adana), Tortum (Erzurum), Göksu (Konya), Sızır (Kayseri), Hazar Gölü (Elazığ), Kovada (Eğridir), Ceyhan (Kahramanmaraş), Kayaköy (Emet), Botan (Siirt), Tunçbilek (Kütahya), Soma Termik Santrali gibi enerji üretim kaynaklarından bir bölümünün 1954 yılına kadar üretime geçilmesiyle beraber 1950 yılında 789.624 kw/saat olan enerji üretimi, 1960 yılında 2.815.071 kw/saate yükselmiştir. Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin ulusal gelire yaptıkları katkı 1950 yılında %9,5, 1952 yılında %9,6, 1958'de %9,9, 1959'da %11,3, 1960'ta %10,8 olmuştur.⁴⁵

1950 – 1956 yılları arasında endüstriyel üretim yaklaşık % 30 artmıştır. Endüstriyel üretim içinde en çarpıcı artışlar şeker, tekstil, çimento, kauçuk, demir – çelikte olmuştur. 1956'da Türkiye'deki çimento, şeker ve pamuklu tekstil üretimi iç talebi tamamen karşılayacak düzeye ulaşmıştır. Endüstriyel üretimin hemen hemen yarısını kamu kontrolündeki fabrikalar sağlamış, kamu fabrikaları modern makine ve teçhizata sahip ve özel işletmeler genellikle cüce ve küçük işletme tipinde olmuştur.⁴⁶

Türkiye'de makine ve teçhizat endeksi 1948 – 1955 döneminde hızlı bir artışla 331'e yükselirken, tarımda hayvan sayısı endeksi 110 olmuştur. Bu durum tarımda sermaye birikiminin hayvansal çekim gücünden mekanik çekim gücüne geçtiğini göstermektedir.⁴⁷

Tablo 1. Milli gelir, adam başına gelir ve tarımsal üretim.⁴⁸

	1927 (1)	1938 (2)	1945 (3)	1950 (4)	1958 (5)	1961 (6)
Milli gelir	53	100	77	121	213	226
Adam başına gelir	65	100	69	101	129	125
Tarımsal üretim	57	100	74	116	199	208

⁴⁴ Ahmad, Demokrasi...age., s. 134 – 135; 1956 Yılında Faaliyete Geçen Fabrikalar (Ek- 7); Ayrıca bkz. (Ek- 14).

⁴⁵ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004 s. 313 – 315; Ayrıca bkz., *Kim*, Cilt: 1, Sayı: 14, 29 Ağustos 1958, s.17 – 21.

⁴⁶ İlker Parasız, *Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1998, s. 107; Ayrıca bkz, *Akis*, 8 Ocak, 1955, Cilt 2, s.11 – 12; *Akis*, 29 Ocak 1955, Cilt 2, s. 11 – 14.

⁴⁷ Parasız, age., s. 103.

⁴⁸ Ali Esen Minkari, *1950-1960 Yıllarında İktisadi Kalkınma ve Gelişme*, Demokratlar Klübü Yayınları, Ankara, 1992, s. 28.

Tablo 2. Milli gelir içinde tarım, sanayi ve hizmetler.⁴⁹

	1927 (1)	1938 (2)	1945 (3)	1950 (4)	1958 (5)	1961 (6)
Tarım	67	48	53	52	44	42
Sanayi	10	16	14	16	22	23
Hizmetleri	23	36	33	32	34	35
Milli gelir	100	100	100	100	100	100

Tablo 3. Hububat ve pamuğun ekiliş sahası ve üretimi.⁵⁰

Ekilen saha (1.000 Hektar)		İstihsal (1.000 Ton)		
Yıllar	Hububat	Pamuk	Hububat	Pamuk
1934/38	6.338,8	249,3	6.802,3	54,6
1946/50	7.745,0	300,9	7.069,9	78,6
1950	8.244,2	448,5	7.769,9	118,0
1951	8.807,4	641,8	10.679,0	150,0
1952	9.868,0	675,0	12.242,0	165,0
1953	11.077,2	604,7	14.434,9	139,0
1954	11.271,0	581,8	9.624,2	142,0
1955	12.078,9	625,0	12.433,4	157,0
1956	12.370,2	637,0	11.817,8	165,0
1957	12.207,0	625,0	14.598,1	135,0
1958	12.546,5	631,0	15.077,0	180,0
1959	12.687,0	624,0	13.996,0	195
1960	12.945	621,0	15.216,0	175

Tablo 4. Ekonomik ve sosyal gelişmelerle ilgili bazı göstergeler.⁵¹

Yıllar	Nüfusun Okur-yazar oranı(%)	Öğrenci sayısı (Bin)	Hastane yatak sayısı (Bin)	Elektrik üretimi (Mil/Kw)	Demiryolu uzunluğu (Km.)	Devlet ve il yolları (Kw)
1923- (27)	10,06	350	3,3		3.756	18.335
1930	19,2	540	5,2	106,3	5.639	29.636
1940	22,4	1.110	11,9	396,9	7.381	41.600
1950	33,6	1.780	18,8	789,6	7.671	47.100
1960	40,1	3.340	45,0	2.886,0	7.800	61.500

Türk ekonomisinde meydana gelen bu değişim ve ilerleme, o dönemde görülen olumsuz unsurlara rağmen yürütüldüğü göz önünde tutulmalıdır. Bu olumsuz unsurlar şunlardır:

1 – Soğuk harp içinde bulunulması, her yıl bütçesinin %30 kadarının Milli Savunma giderlerine ayrılmasını gerektirmiştir.

⁴⁹ Minkari, *age.*, s. 28.

⁵⁰ Minkari, *age.*, s. 28.

⁵¹ Minkari, *age.*, s. 27.

2 – 1952’de Kore Harbi’nin sona ermesi harp konjonktürünün kalkması sebebi ile ihraç mallarımızın fiyatı yarı yarıya düşmüştür.

3 – 1954 – 1958 yıllarında, Anadolu’nun her 30 – 35 senede bir tekerrür eden kuraklığı görülmüştür.⁵²

4 – Muhalefetin, bir kısım basın ve aydının parlamento dışında yaptıkları yıkıcı muhalefet.

5 – Diğer taraftan bu kalkınma politikasına karşı, enflasyonist hububat fiyatları politikası, imkânların aşıldığı gerekçesiyle Dünya Bankası, İMF, İktisadi İş Birliğinin uzun seneler anlayış göstermemeleri, yardımlarını esirgemeleri.⁵³

1957 – 1960 arası döneminde DP, ekonomik krizin içine girmiş, kredilerin kısıtlanması yatırımların seviyesini düşürmüştür. Fiyatlar hızla artmış, çeşitli mallarda kıtlık yaşanmış, karaborsa baş göstermiştir. Ayrıca enflasyonu önlemek için kredilerin azaltılması, yatırımların azaltılması yoluna gidilmiştir. Bu önlemler iş hacminin daralması, dolayısıyla işsizliğin artması sonucunu doğurmuştur.⁵⁴ Bununla birlikte 1954 yılı sonunda başlayan kuraklığın yayılması memlekette umumî bir kriz yaratmıştır.

2.3. Demokrat Parti’nin Ekonomi Politikalarında Tarımın Yeri: İkinci Dünya Savaşı yılları, savaşın uzaması, seferberlik ilanı sonucu tarlaların boş kalması ve olumsuz iklim koşullarının varlığı nedeniyle, gıda ürünlerinin tedarikinde ciddi darlıkların ve kıtlıkların yaşandığı bir dönem olmuştur. Birçok gıda ürünü karaborsaya konu olmuş, özellikle un darlığı nedeniyle ekmek karneye bağlanmıştır.⁵⁵ O yıllarda iktidarda bulunan Refik Saydam Hükümeti, 1940 yılının sonlarından 1942 yılına kadar buğday darlığını aşmak için çiftçinin üretimini belirlenmiş olan fiyatlar üzerinden doğrudan almıştır. Ancak üretici, üretimini resmi fiyatın üzerinde oluşan karaborsa fiyatından satmanın yollarını aramış ve çoğunlukla bulmuştur. Başta un ve mısır olmak üzere birçok hububat ürününün fiyatı, savaş yılları boyunca tarımsal ve tarımsal olmayan ürünlerden çok daha hızlı artmıştır.⁵⁶ Ayrıca, savaş koşullarının neden olduğu kıtlık ve yokluk gibi darlıkların ve uygulanan bu ekonomi politikalarının verdiği bıkınlık küskün halk kitlelerinin, 1950 seçimlerinde parti yönetimini cezalandırmasına ve Demokrat Parti’yi tek başına iktidara taşımasına neden olmuştur. Yoksulluğun sinmiş olduğu

⁵² 1954 yılında, tarımsal üretimin % 20 oranında düşmesiyle hükümet Amerika’dan buğday ithal etmek zorunda kalır. Böylece zaten açık veren dış ticaret dengesi bozulur ve ülkede döviz sıkıntısı ortaya çıkar. Zor durumdaki hükümet dış borçlanmaya yönelir. Ancak Amerika’dan talep ettiği krediyi alamaz. Eroğlu, *age.*, s. 207.

⁵³ Minkari, *age.*, s. 89.

⁵⁴ Jochan Kim, “Güney Kore ve Türkiye’de Askerlerin Siyasete Müdahalelerinin Karşılaştırılması”, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Siyasal Bilgiler Fak., 1993 s.12.

⁵⁵ Suat Oktar ve Arzu Varlı, “Türkiye’de 1950-54 Dönemi’nde Demokrat Parti’nin Tarım Politikası”, Marmara Üniversitesi, *İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 28, Sayı: 1, s. 2

⁵⁶ Suat Oktar ve Arzu Varlı, *agm.*, s.3

ve umutsuz durumda olan köylüye kazanılması gereken faal bir güç olarak bakan Demokrat Parti'nin seçim düsturu ise her şeyi köylünün ayağına götürmek olmuştur. Bu durum Demokrat Parti yöneticilerince de her fırsatta dile getirilmiştir. Başbakan Menderes seçimi kazanmasının ardından yaptığı bir konuşmada şöyle demiştir: ⁵⁷

"Türkiye'nin %80'ini köylerde yaşıyor. Köylerde üretim toprağa bağlıdır. Toprak iyi tohum ister, gübre ister, makine ister, sulama ister. Köylümüz bunları bir başına yapamaz. Devlet olarak ona elimizi uzatmamız gerekli. Ziraat Bankası yoluyla, kooperatifler yoluyla ucuz faizli krediler sağlayacağız. Köylümüz bunları kullanarak makine alacak. Tohumunu ithal edeceğiz, onu ekecek, ucuz gübre sağlayacağız, onu kullanacak. Bu da yetmez. Mahsulünü değer fiyatıyla satmasını temin edeceğiz. Toprağa dayanan istihsal denilince buna karayolları politikası, büyük sulama tesisleri, limanlar girer. Bütün bunları yapmak için paraya ihtiyaç vardır. Maliye vekili arkadaşımız kesenin ağzını açmanın çarelerini arayacaktır."

Bu bağlamda parti yönetimi köylüyü ve tarımı destekleyici politikalar, dış yardımların tarımsal üretime aktarımı, vb. gelişmeler ile tarımsal alanların genişlemesine ve ciddi üretim artışlarına neden olacak girişimlerde bulunmuştur. Demokrat Parti'nin ilk dört yıllık döneminde dış yardımların da desteği ile tarımsal üretimde çok olumlu ilerlemeler kaydedilmiştir. Gerçekten de Demokrat Parti'nin siyasal tabanının ağırlıklı olarak kırsal bölgeye dayalı olması, iktidarının sürmesi için böyle bir politikayı izlemesini de gerekli kılmıştır. ⁵⁸Türkiye'nin uluslararası iş bölümü içerisindeki yeri de sanayileşmekten vazgeçip Batı'nın temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik tarım ürünleri ihracatçısı olmayı hedef almış olmasına yöneliktir. Amerika'nın da 1948 yılından itibaren Marshall Yardımı ⁵⁹ programı çerçevesinde Türkiye'ye yaptığı yardımlar büyük ölçüde tarımsal malzeme ve mekanizasyondan ibaret olmuştur. Bu yardımlar kapsamında ülkeye çok büyük miktarda traktör ve pulluk girişi olmuş ve kullanılmaya başlanmıştır. Destekleme politikası kapsamında makineli üretim kadar hükümetin köylüye kolay ve düşük maliyetli kredi sağlaması, belli başlı ürünlerde destekleme fiyat politikası uygulaması da yer almıştır. ⁶⁰ Bütün bu destekleme politikalarının olumlu ekonomik sonuçlarının yanı sıra bazı olumsuz sonuçlara da yol açtığı görülmüştür. Nitekim Demokrat Parti benimsediği liberal iktisadi politikaya rağmen, dış kaynak bulmakta karşılaşılan güçlükler ve yabancı sermayenin yapılan teşviklere rağmen ülkeye beklenen düzeyde gelmemesi sonucu devletin sanayileşmede öncülüğü üstlenmesine ve iç kaynaklara

⁵⁷ Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, Der: İsmail Bozdağ, Baha Matbaası, 1969, s. 137.

⁵⁸ Suat Oktar ve Arzu Varlı, **agm.**, s. 9.

⁵⁹ Marshall yardımıyla ilgili olarak bkz; Tyler Cowen, "The Marshall Plan: Myths and Realities" alıntı, U.S.Aid to the Developing World, ed. Doug Bandow, Washington, The Heritage Foundation, 1985, s. 61-67.

⁶⁰ Suat Oktar ve Arzu Varlı, **agm.**, s. 14

yönelmesine yol açan uygulamalara gitmek zorunda kalmıştır. ⁶¹ Dönemin Başbakanı Adnan Menderes Türkiye’de tarımın geliştirilmesiyle ilgili ayrıca şu açıklamayı yapmıştır: “...Türk topraklarının baştanbaşa ekileceğine ve iş hayatının o nispette artacağına inancımız berkemaldır. Bu memlekette öteden beri hakim bir hakikat şudur: Mahsulün istihsal zamanında, yani çiftçinin elinde iken piyasalar daima düşüktür. Mahsul çiftçinin elinden çıktıktan sonra fiyatlar yükselmeye başlar. Biz memleketin bu kaderini değiştirdik, Türk çiftçisinin malını değerlendirme politikasının iktisadî kalkınmamızın temelini teşkil ettiği kanaatini taşımaktayız. Fakat çiftçimizin malını değerlendirme meselesi kolay bir iş değildir. Buğday, tütün, fındık, zeytin, pamuk vesaire bütün mahsullerimizin dünya piyasalarına müsait şartlar altında arzını temin etmek meselesi her gün türlü tedbirlere ihtiyaç gösteren mevzular teşkil etmektedir. Bütün bunlar Türkiye’nin ve kitleyi teşkil eden Türk çiftçisinin kaderini değiştiren, istihsalın artmasını temin eden tedbirlerdendir. Biz bu suretle yıllarca takip olunan yanlış bir politikayı tamamıyla tarihe mal ederek yeni bir memleket görüş ve iktisat anlayışıyla hareket ettik.” ⁶²

DP Hükümetleri döneminde tarımsal modernizasyonun temelini makineleşme özellikle de traktör kullanımının yaygınlaştırılması oluşturmuştur. ⁶³ 1940 yılında sadece 1000’in üzerinde traktör bulunuyorken, 1950 yılında bu sayı 16.000’i geçmiş ve traktörle işlenen tarımsal alanların tüm tarımsal alanlara oranı da aynı yıllar içinde binde 1’den binde 9’a yükselmiştir. ⁶⁴ 1951 sonuna doğru 24.000’e ulaşan traktör sayısı, 1952’de 31.315’i, 1953’te 35.670’i, 1954’te ise 37.743’ü bulmuştur. Traktör DP döneminin tarımsal alandaki simgesi haline gelirken bu dönemde tarım alanlarının kullanım sahasında da önemli artışlar olmuştur. CHP döneminde çiftçilere toplam 831.598 dekar arazi dağıtılırken Menderes Hükümetleri, 22 Mayıs-1953 Martının sonuna kadar 6 milyon 462 bin 924 dekar arazi dağıtmıştır. ⁶⁵ Ayrıca 1948 – 1962 yılları arasında ekilebilir arazilerin alanı %65 oranında artmıştır. Türk ekonomisinde 1957 yılında ekilebilir arazilerin sınırına ulaşılmıştır. Marshall yardımı kapsamında ABD’den ithal edilen dev traktörler ve izlenen yüksek tarım destekleme fiyatları bunun başlıca nedeni olmuştur. ⁶⁶ Bu çabalar neticesinde özellikle tahıl ve pamuk üretimi önemli ölçüde artmıştır. Bunda tahıl ve pamuk fiyatlarının dünya fiyatlarının üstünde belirlenmesinin de rolü olmuştur. ⁶⁷

⁶¹ Nevin Coşar, “Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60-1, s. 31

⁶² *Cumhuriyet*, 9 Aralık 1951, s. 1 – 5.

⁶³ Çağlar Keyder, *Türk Tarımında Küçük Meta Üretiminin Yerleşmesi 1946 – 1960*, Der.Şevket Pamuk ve Zafer Toprak, Yurt Yayınları, Ankara, 1988, s. 109; *Akis*, Cilt: 1, Sayı: 3, 29 Mayıs 1954, s. 15 - 17.

⁶⁴ Cemil Koçak, *Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İkinci Parti*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 939.

⁶⁵ *T.C. BAŞBAKANLIK ARŞİVİ*, Dosya: E4, Fon Kod: 030.01, Yer No: 61 – 377 – 22.

⁶⁶ Parasız, *age.*, s. 105; Ağaoğlu, *age.*, s. 108-111.

⁶⁷ Parasız, *age.*, s. 104.

Tüm bu gelişmeler dikkate alındığında Demokrat Parti öncesinde çöken tarımın, partinin on yıl boyunca istikrarla sürdürdüğü politikalar neticesinde gelişmesi ve çiftçinin desteğini kazanması sonucu doğurmuştur.

SONUÇ

Demokrat Parti, iktidara geldikten sonra Türk siyasi hayatının değişmesi bağlamında Türk ekonomi anlayışında da değişimler olmuştur. Bu değişimin başında “devletçi ekonomi” politikaları yerine, “liberal ekonomi” politikaları gelmektedir. Savaş sonrası Batı’da kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Marshall Yardım Planı ve Truman Doktrini çerçevesinde kurulan ekonomik kuruluşlarına Türkiye üye olmuştur. Ekonomik olarak yirmi yıldır izlenen devletçi, korumacı ve kendi kendine yeten politikalar-dan vazgeçilmiş, bu doğrultuda dönemin ilk yıllarında ithalat büyük ölçüde liberalleştirilmiştir. Ayrıca Türkiye’nin 1947’de Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu’na üye olması bununla birlikte Türkiye’ye sağlanan dış yardım, kredi gelirlerinde ve yabancı sermaye yatırımlarında artış olmasını sağlamıştır. Hasan Polatkan alınan bu yardımların değerlendirilmesi hususunda önemli çabalar içerisine girmiş ve bu yardımlar Demokrat Parti ekonomi politikasının yapı taşlarından birini meydana getirmiştir.

Demokrat Parti’nin ekonomik olarak izlediği politika devlet ve özel teşebbüsün koordineli olarak çalışması anlamına gelen karma ekonomidir.⁶⁸ Ayrıca DP, hükümet programında ekonomik görüş olarak liberalizmi kabul etmiş, devletçiliğin faaliyet alanını ise ancak özel teşebbüse destek olmakla sınırlandırmıştır.⁶⁹

Her ne kadar kalkınma ve sanayileşme politikalarının siyasal ve ekonomik anlamda şekillenmesi II. Dünya Savaşı’ndan sonra olmuşsa da bu değişmelerin uygulanması daha çok 1950 ve 1960 yıllarını kapsayan dönemde gerçekleşmiştir.⁷⁰ 1950 yılında siyasal iktidarın değişmesi ile birlikte devlet girişimciliği yoluyla sanayileşme politikasına belirli bir süre ara verilmiştir. Nitekim bu dönemde izlenecek olan sanayileşme programı ortaya konmuştur.⁷¹ Ancak 1957 yılından sonra değişen koşullar yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye’de görülen kuraklık, ABD’nin destek kredilerini azaltması ve yapılan yatırımların kısa vadeli değil de uzun vadeli yatırımlar olması Türk ekonomisini sarsmış, dış borçları artırmış ve Türkiye’nin sırtında yeni bir kambur oluşmasına neden olmuştur.

⁶⁸ Mahmut Gölöğlu, **Demokrasiye Geçiş: 1946-1950**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982, s.41.

⁶⁹ Metin Aydoğan, **Türkiye Üzerine Notlar (1923-2005)**, Umay Yayınları, İzmir, 2008, s.142.

⁷⁰ Sevgi, *age.*, s.58.

⁷¹ Ergül Han, “Türkiye’de Sanayileşme Süreci ve Stratejisi”, **İ.İ.B.F. Yayınları**, No: 205/ 134, Eskişehir, 1978, s.56.

KAYNAKÇA

I-SÜRELİ YAYINLAR

- Akis
- Aynı Tarihi
- Türkiye İstatistik Yıllığı (1973).
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (1946-1960).

II- MAKALELER VE KİTAPLAR

- AĞAOĞLU, Samet, Arkadaşım Menderes, İstanbul, 1967.
- AHMAD, Feroz, Türkiye’de Çok Partili Açıklamalı Kronolojisi (1945 – 1971), Bilgi Basımevi, Ankara, 1976.
- AKŞİT, Baha, Celal Bayar, İstanbul, 1987.
- ALBAYRAK, Mustafa, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004.
- AYDEMİR, Süreyya, Şevket, Tek Adam, Cilt: 3, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1966.
- AYDOĞAN, Metin, Türkiye Üzerine Notlar (1923 – 2005), Umay Yayınları, İzmir, 2008.
- BAŞGİL, Ali Fuad, 27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri Görüp Yaşadıklarım, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2006.
- BAŞKAYA, Fikret, Az Gelişmişliğin Sürekliliği, İmge Yayınları, Ankara, 1994.
- BAYAR, Celal, Başvekilim Adnan Menderes, Der: İsmail Bozdağ, Baha Matbaası, 1969.
- BORATAV, Korkut, Türkiye İktisat Tarihi: 1908 – 2002, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.
- COŞAR, Nevin, “Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 60-1.
- COŞKUN, Ali, “Türkiye’nin ilk Yıllarında Türkiye Ekonomisi”, Atatürkçü Düşünce Dergisi, Sayı: 4, Kasım 2003.
- COWEN, Thylar, “ The Marshall Plan: Myths and Realities” alıntı, U.S.Aid to the Developing World, ed. Doug Bandow, Washington, The Heritage Foundation, 1985.
- ÇAVDAR, Tevfik, Türk Demokrasi Tarihi 1950 - 1995, İmge Yayınevi, Ankara, 1996.
- DAĞCI, Tuba, Gül, Osmanlıdan Cumhuriyete Ordu Siyaset İlişkisi 27 Mayıs 1960 Darbesi, İlgı Yayınları, İstanbul, 2006.
- ERER, Tekin, On Yılın Mücadelesi (Türkiye’de Parti Kavgalarının 2. cildi), Ticaret Postası Matbaası, İstanbul, 1994.
- EROĞUL, Cem, Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi), Sevinç Matbaası, Ankara, 1970.
- GÜLER, Yavuz, “II. Dünya Harbi Sonrası Türk Amerikan İlişkileri (1945 – 1950)”, Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt. 5, Sayı: 2, 2004.
- GÜLOĞLU, Mahmut, Demokrasiye Geçiş: 1946-1950, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982.
- HAN, Ergül, “Türkiye’de Sanayileşme Süreci ve Stratejisi”, İ.B.F. Yayınları, No: 205/ 134 Eskişehir, 1978.
- HATİPOĞLU, Zeyyat, Özet İktisat Bilimi Türkiye İktisadı ve Bunlara Değişik Yorumlar Getiren Yaşam, Beta Yayınları, İstanbul, 2008.
- KARPAT, H. Kemal, Türk Demokrasi Tarihi, AFA Yayınları, İstanbul, 1996.
- KAZGAN, Gülten, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1985.
- KEPENEK, Türkiye Ekonomisi, Teori Yayınları, Ankara, 1990.
- KEYDER, Çağlar, “Türk Tarımında Küçük Meta Üretiminin Yerleşmesi 1946 – 1960”, Der. Şevket Pamuk ve Zafer Toprak, Yurt Yayınları, Ankara, 1988.
- KILIÇBAY, Ahmet, Türk Ekonomisi, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1994.

- KİM, Jochan, “Güney Kore ve Türkiye’de Askerlerin Siyasete Müdahalelerinin Karşılaştırılması”, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Siyasal Bilgiler Fak., 1993.
- KOÇAK, Cemil, Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İkinci Parti, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
- KUAYKSİL, Ali, Türkiye’de Yönetimi Yeniden Düzenleme Çalışmaları Çok Partili Dönem: 1945–1963, İstanbul, 1994.
- MANİSALI, Erol, İktisat Politikası: İlkeler ve Uygulamalar, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923–1978), Akbank Kültür Yayınları, İstanbul, 1980.
- MİNKARİ, Esen, Ali, 1950-1960 Yıllarında İktisadi Kalkınma ve Gelişme, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara, 1992.
- MORTAN, Kenan, Geçmişten Geleceğe Kalkınma Arayışları, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1987.
- OKTAR, Suat ve VARLI, Arzu, “Türkiye’de 1950-54 Dönemi’nde Demokrat Parti’nin Tarım Politikası”, Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: 28, Sayı: 1.
- ÖÇAL, Tezer, Türkiye Ekonomisi, Savaş Yayınevi, Ankara, 2005.
- PALAMUT Mehmet ve GİRAY, F, “Cumhuriyetten Günümüze Yaşanan Mali Krizler ve Politikalar”, Yeni Türkiye, Eylül – Ekim 2001.
- PARASIZ, İlker, Türkiye Ekonomisi 1923’den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1998.
- SERİN, Vildan, İktisat Politikası, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998.
- SERİN, Necdet, “Türkiye’nin Sanayileşmesi”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1963.
- SEVGİ, Cezmi, Sanayileşme Sürecinde Türkiye ve Sanayi Kuruluşlarının Alanlar Dağılımı, Beta Basımevi, İstanbul, 1994.
- ŞAHİN, Hüseyin, Türkiye Ekonomisi (Tarihsel Gelişimi – Bugünkü Durumu), Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2006.
- TOKER, Metin, Tek Partiden Çok Partiye, Milliyet Yayınları, Ankara, 1970.
- TÜZÜN, Gürel, “1950 – 1960 Döneminde Sanayileşme”, Makine Mühendisleri Odası Kongresi, Ankara, 1977.
- ÜNAL, ABADAN, Nermin, “Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tarihi”, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara, 1966.